

Оригинални научни чланак

ОСНИВАЊЕ СРПСКОГ СОКОЛА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА 1904.

Жарко Димић¹, Зоран Милошевић² и Велимир Шешум

¹ Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима

² Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Новом Саду

УДК 796.03(497.113)“1904“

САЖЕТАК

У уводном делу рада, износи се кратак историјат соколства код Словена, као и шта је претходило и како се развијала идеја соколства код Срба. Утицај Скупштине Омладине Српске одржане у Карловцима 1903. године на развој соколства. Жеље и намере Омладине Српске и укључивање карловачког физика др Лазе Поповића у оснивању првог Соколског друштва у Карловцима, 1904. године. Утицај и значај првог Соколског друштва на развој соколства код Срба.

Предмет истраживања је оснивање Соколског друштва „Српски соко“ из Сремских Карловаца 1904. године, односно његова појава, *Циљ истраживања* би, дакле, био проналажење, прикупљање и сређивање чињеница и података о оснивању „Српског сокола“ у Сремским Карловцима 1904., односно утврђивања чињеница у вези са тим, применом одговарајућих научних метода, а пре свих историјског метода, јер је истраживање по свом карактеру историјско.

У резултатима рада су представљени у форми завршних разматрања или констатација, сви добијени резултати обједињени према компонентама примењеног теоријског модела, а то су почеци овог друштва 1904. године.

У дискусији се даје критика истраженог и интерпретација историјских чињеница у објашњењу оснивања „Српског сокола“ у Сремским Карловцима 1904.

Кључне речи: Соколско друштво, Сремски Карловци, др Мирослав Тирш, Лаза Костић, Омладинска скупштина, др Лаза Поповић

Аутор за кореспонденцију
Жарко Димић
mitadimic@gmail.com

УВОД

Соколство, као препознатљив свесловенски, културно - национални и политички покрет, настао је у Чешкој 1862. године под идејним вођством др Мирослава Тирша. Испрва је политички оквир соколске идеје био да се окупе словенска браћа, тада у оквирима Аустро - Угарске монархије Чеси и Словаци, а затим у једном широком национално - политичком замаху Соколског покрета и сва словенска племена.

„Соколска идеја која је изникла у Тиршовој души, док је проматрао удес свога народа, продрла је преко хладне и непријатељске туђине и на славенски југ као птица – весница јунаштва, одважности и смелости, што лепрша у српској јуначкој песми и која је дала Тиршовој организацији име и симбол. Већ самим тим спољашњим знаком ударио је Тирш своје духовном чеду знак свесловенства; показао је да није његовој идеји одређен само тесни оквир драге домовине, него да његова мисао и намера обухватају читав словенски свет, који има да у соколском духу диже и прошири огромну, до неслућене величине и моћи!”¹ У настојању да се Соколски покрет што више омасови, Соколи су наступали са паролама „Слобода, братство, једнакост”, утемељеним у Француској револуцији, а окупљали су чланове без обзира на веру, сталез и народност. Словенски народи који су се налазили под влашћу Аустро - Угарске монархије нису били у могућности да се војно организују, те су руководиоци Соколског покрета ставили себи у задатак повезивање свих словенских народа, са једним од циљева да их, између осталог, припреме за борбу ради остваривања „територијалне и духовне слободе.”

Српско соколство у Аустро - Угарској представљено је као национално – ослободилачки покрет, који физичким вежбама прикрива свој прави циљ, а то је ослобођење и уједињење свих српских земаља у једну целину, а притом пратећи идеју свесловенства.² У овом правцу се развија мишљење савремене српске историографије која своја утемељења налази у погледима историчара соколства између два светска рата, тако они о постанку српског соколства, између осталог, кажу: „Соколство у Срба почело се доста касно развијати, а опет била је разлог навирања, већ према приликама и околностима у којима је никло. Зато и није никакво чудо, да се српско соколство развијало на више страна, а свуда, рекао бих, засебно. Другачије у Хрватској и Славонији, посебно у Босни и Далмацији, а одвојено у Србији. Али једно стоји, да свуда где је оно никло и развило се, показало је јак

¹ Енгелберт, Гангл, „Тиршово соколство”, *Соколски зборник*, (1934): 11 – 14.

² Никола Жутић, *Соколи и идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије*, (Београд, Агротрејд, 1991), 51.

револуционарни карактер и националну свест. И сада, пошто знадемо ово, биће нам јасно, зашто је баш из руку српских Соколова праснуо онај хитац у Сарајеву, који је био повод оне титанске борбе за наше ослобођење и уједињење.”³ Дакле, видимо да је Соколство заиста имало и оне политичке, рекли бисмо, темељне циљеве уграђене у своје настојање о слободи словенских народа у Хабзбуршкој монархији где све теже опстају у својим националним правима које су кулминирале уочи Првог светског рата. Ипак, суштину Соколства чиниле су намере ка телесном вежбању односно развоју физичке културе, где је у почетку доминирала гимнастика. По узору на немачки и шведски гимнастички систем, у Чешкој се оснива „Прво чешко теловежбовно друштво” у Прагу 1862. године као заметак будућег соколско - гимнастичког система. Наравно да је ово прашко теловежбовно друштво предводио др Мирослав Тирш са већим бројем угледних чешких интелектуалаца. Они су у физичком васпитању видели средство за јачање физичког здравља, али и духовног, тј. јачали су морал народа, што је било и те како потребно и значајно пред убрзо наступајуће сукобе и расправе са немачким и мађарским представницима Аустро - Угарске монархије у борби за националне интересе, али и опстанак чешког народа. У току борбе за национални препород, његову консолидацију и развој, али и очување националне свести, у сталној борби против однарођавања захтевао се висок морал, физички здрав народ, али и његова компактност. То се у тадашњим политичким и друштвеним условима могло извести само оснивањем теловежбовног, за власти испрва безбедног друштва, које је стварало физички здрав народ који је у спортским активностима неговао своја национална осећања и висок морал. Ову идеју сјајно је организовао др Мирослав Тирш (1832–1884), филозоф, естетичар и гимнастички теоретичар, као и група његових сарадника, међу којима су се истицали: Јиндрих Фигнер, др Едвард Гел и професор Емануел Тонер.

Свакако да би требало рећи и нешто о ширењу Соколског покрета код словенских народа пре него што прикажемо оснивање и развој соколства код нашег народа. Чешки Соколски савез званично се оснива 24. марта 1863. године под називом „Češka Obec Sokolska”. После Чеха, соколство је почело да се развија и код осталих словенских народа. У Лавову, у Пољској, 1866. године, оснива се Гимнастичко друштво, организовано према узору на чешког Сокола, тј. Чешко гимнастичко друштво, с тим што је код Пољака систем вежбања био шведски, док су Чеси више били наклонени немачком гимнастичком систему чији је представник био Фридрих Лудвиг Јан (1778–1852). Овај програм инсистирао је на трчању, скоковима, пењању, вешању и вежбама на специјалним гимнастичким справама. У суштини, сви ови

³Брозовић, Анте, „Српско соколство”, *Соколски зборник*, (1934): 209 – 211.

правци поникли су од Франца Нехтетала (1777–1847) који је основао Први гимнастички завод у Европи, а који је у ствари представљао организовани развој физичког васпитања у Данској. Када се уочила практична вредност оваквог рада, свакодневно телесно вежбање је уведено као обавезно у школама још 1801. године, а убрзо потом у Копенхагену је отворена Војна гимнастичка школа.⁴ У Лавову је приликом обележавања 25-годишњице Пољског гимнастичког друштва 1892. године одржан слет и том приликом се формирао Савез пољских соколских гимнастичких друштава у Аустрији, Малопољској. Следеће године оснива се Савез великопољских сокола, у тадашњој Прусској, да би у Пољском краљевству, тада делу Пољске који се налазио у саставу Русије, Соколски покрет био основан 1905. године. Политичке идеје Пољског сокола биле су уједињење Пољске, која је била издељена, и њена национална и политичка самосталност. Са друге стране, суштина је у телесним вежбама и здрављу. „Телесна вежба, онако, како су је из крила божанствене Јелене примили филантропи европски, како се у модерном образовању човека, данас закрчила пуну половину, дрско реформирајући све безбројне школе, од најмањих до највиших, национална култура, националне тенденције онако, како их означава сва будућност народа и како их захтева и тражи слобода, цветање и напредак свег народа, обоје сабрано и једино то двоје, али у свој јачини и истинитости, чини садржај идеје соколске.”⁵

Соколство у Русију донели су Чеси. Руско гимнастичко друштво, које је основано у Москви 1883. године, било је кратког века, да би у Петровграду Чеси основали Соколско друштво 1901. године, које је руска власт, потврдила тек две године касније под именом „Север”. Назив „Соко” добија неколико година касније 1907. Украјинци су имали гимнастичка удружења која су, интересантно је, била изразито антиклерикална, тако да на пример у њиховим Статутима стоји да ниједан свештеник не може бити члан. Ова друштва су се звала „Сичи”. Постојала су и „Сичка соколска друштва” која су била под управом свештенства. Код Словенаца је гимнастичко друштво основано у Љубљани 1863. године, док је у Загребу 1874. године основан први „Хрватски сокол”, а недуго потом након тесне сарадње Словенаца и Хрвата 1878. године основан је „Хрватско - Словенски соколски савез.” Црногорски „Соко”⁶ основан је 1906. године на Цетињу, када је чешка „Обец Соколска” после I Хрватског свесоколског слета у септембру 1906. походила Црну Гору и на Цетињу одржала јавну вежбу пред владарским домом и

⁴ В. Шешум, Соколски покрет у Војводини од 1869. до 1945. године (докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Факултет спорта и физичког васпитања, Нови Сад, 2014), 24.

⁵ Душан Богдановић, *Соколске речи др Лазе Поповића*, (Загреб, 1925), 45.

⁶ Брозовић Анте, *Соколство у Црној Гори*, Соколски зборник, (1934): 202 – 203.

целом Црном Гором. Тако је Црна Гора на челу са својим кнезом задобивена и увучена у „Соколство”. Лужичко - српско соколство основано је из неколико покушаја: први је био 1907. године, а потом 1912. године. Након VII светског слета у Прагу, појављује се група од 14 лужичких Срба између 1921, када се оснива друго Соколско друштво у Букецима, а потом и треће у Малешници. Соколски покрет добија на замаху, уз велике проблеме „шикане” од стране немачке већине. Доласком хитлероваца на власт уследило је гашење Лужичко - српског соколства.

Српско соколство развијало се у два основна правца. Први је био на просторима слободне кнежевине, а потом Краљевине Србије, а други је био на простору већ смо поменули Аустро - Угарске, где су живели Срби на широком простору Монархије.

У плановима приликом оснивања школа, у првој половини XIX века, наилазимо на часове телесног вежбања. Први учитељи гимнастике у тадашњој Србији били су странци који оспособљавају наше учитеље. Како је Србија током XIX века била под сталном ратном опасношћу, гимнастика се предавала у војничком духу. Још је знаменити књижевник Ђорђе Марковић Кодер давао часове гимнастике и мачевања у Сегедину и сликару Стевану Тодоровићу. За учитеље гимнастике постављани су углавном официри. Тек школским законом из 1883. године гимнастика је постала обавезан предмет у основним и средњим стручним школама. Стеван Тодоровић је изузетно значајан српски, јавни, културни и спортски прегалац. Након повратка са бечке Сликарске академије 1855. године, враћа се у свој родни Нови Сад, где се упознаје са гимназијским професорима и јавним радницима Ђорђем Натошевићем, Јованом Ђорђевићем и Ђорђијем Гавриловићем, са којима отпочиње да уводи и пропагира гимнастику. Ускоро, почетком 1857. године, као академски сликар прелази у српску престоницу у Београд, где оснива „Сликарску школу”, која је уз сликарство неговала и певање, свирање, телесно васпитање и приређивање позоришних представа. На иницијативу својих одушевљених ученика оснива исте године Прво српско друштво за гимнастику и борење. Вежбаоница је била на месту садашње Основне школе код Саборне цркве, у магазима Саве Спахије, који их је дао на бесплатно коришћење за физичко васпитање омладине.⁷

Српски кнез Михајло био је немало одушевљен идејом вежбања омладине, тако је одредио да на месту данашње зграде САНУ у улици која данас носи његово име, буде вежбалиште. О свом трошку, кнез је, 1861. године, изградио код Калемегдана, на месту где је касније подигнут хотел

⁷ В. Шешум, *Исто...*, 36

„Српски Краљ”, дворану за вежбање и опремио је савременим справама тог времена.⁸ Недуго потом, идеја о гимнастичком друштву и значај гимнастике која је постала све популарнија у Европи, покренула је и тада младог војног лекара, књижевника и политичара Владана Ђорђевића, који је био активан вежбач у друштву Стевана Тодоровића, да предложи тадашњем министру, Милутину Гарашанину, да се организује једно велико гимнастичко друштво које би припремало децу и омладину да се правилно телесно развијају и буду здрави. Замишљено је да централа друштва буде у Београду, са огранцима у свим већим градовима тадашње Србије. Ђорђевић је сазвао скуп у ресторани „Грађанска касина”, на ком је предложио наставак рада Прве српске друштине за гимнастику и борење. Потом је у кафани, а где другде, „Српска Круна” код Калемегдана, 3. јануара 1882. године, одржана Скупштина на којој су учествовале и вође Либералне, Напредне и Радикалне странке, Радивој Милојковић, Милутин Гарашанин и Никола Пашић. То је био дан када је основано Прво београдско друштво за гимнастику и борење. Просторије друштва налазиле су се у згради Друге мушке гимназије, док се летње отворено вежбалиште налазило на једном празном плацу у Космајској улици. Вежбало се свако вече на вратилу, разбоју, коњу, јарцу, конопцу за пењање, са куглама (теговима) и моткама⁹

Први председник био је Тихомир Николић. У наредним годинама гимнастичка друштва основана су у многим градовима Србије. Војислав Рашић је 1892. године предложио да се и београдском друштву дода име „Соко”, тако да је оно добило назив Београдско гимнастичко друштво „Соко”. Исте, 1892. године, Рашић оснива ново друштво „Београдско гимнастичко друштво Душан Силни”. Ова два друштва су у сталном сукобу, па је интервенисао и принц Ђорђе који је био заштитник оба друштва. У намери да их помири, на Цвети 1908. године, их уједињује у „Савез српских соколских друштава Душан Силни”.

Свакако да је занимљив податак да је за професора природних наука, математику и физику у Карловачкој гимназији постављен 1852. године Димитрије Петровић, иначе кандидат професуре са Прашког универзитета кога је патријарху Јосифу Рајачићу за наставника препоручио лично Павле Ј. Шафарик.¹⁰ Петровић је, поред тога, писао и поезију под псеудонимом Славко Златојевић а затим издавао и уређивао и први пољопривредни лист код Срба „Ратар”, као новинар радио је и у уредништву листа „Напредак” а потом и у „Позорнику Војводине Србије”, Петровић је преводио и са

⁸ Исто..., 36

⁹ Исто..., 36

¹⁰ Коста Петровић, *Историја Карловачке гимназије*, (Нови Сад, Матица српска, 1951), 170.

чешког. Као прашки ђак научио је и ценио гимнастику, као значајну потребу сваког здравог човека, и на лични захтев је од Патроната гимназије, добио дозволу да може, од 21. јануара 1854. године, бесплатно подучавати ђаке у Гимназији. Нажалост, након болести, преминуо је 12. децембра 1856. године када се у гимназији престаје учити - вежбати гимнастика.¹¹

За српско соколство ипак су од највећег значаја и личности и догађаји који су се одиграли у Сремским Карловцима – центру српске културе, просвете и духовности у тадашњем духовном и политичком центру српског народа у Хабзбуршкој монархији, где се налазило и седиште карловачких митрополита, а од 1848. године и карловачког патријарха.

Важно би било да се прикаже и континуитет соколско - гимнастичких тежњи у народу, које су објављене у три наставка у листу „Српски соко“, у његовој другој години излажења, иако текстови нису потписани, тј. ауторизовани, биће да је аутор одговорни уредник др Лаза Поповић. „Као особито срећан порођај и муку створила је шеста и седма десетина прошлог (XIX века, прим аут.) **Уједињену омладину српску**. Уједињена је омладина била прави цвет народног живота; препуна дубоког одушевљења и неодређених циљева. Ипак у свом том лутању младости, жеља и идеала у одлукама прве омладинске скупштине одржане 1866. године у Новом Саду, под тачком II, закључено је између осталог „задатак је омладине, да усавршава саму себе, да би народни живот у свим гранама његовим и да казује начине за побољшање материјалног стања народног”.¹²

У тачки VI истиче се програм и жеља типична за то време: „ширење науке и уметности гледаће омладина да постигне подижући омладинске дружине на што ширем основу, дакле дружине за подизање празничких школа за народ и држећи јавна предавања: за штедњу, гимнастику и личну материјалну сигурност, за јавни морал, за неговање теоретичке науке о музици у нашем народу”, итд. Не дуго затим у одлукама Друге омладинске скупштине одржане у Београду 1867. године, у члану 26, наводи се: „Скупштина целокупне омладине води особиту бригу о оснивању патријотских задруга у разним местима српским”, а члан 8. истиче „да целокупна омладина ради да оствари свој циљ: 1. Скупштином, 2. Штампом, 3. Јавним удруживањима и поучавањем.” Трећа омладинска скупштина одржана је у Великом Бечкереку (данашњем Зрењанину) 1868. године. У одлукама ове Скупштине заједно названим „Устав за уједињену омладину српску”, у члану II истиче се „да потребе народне на пољу народног, друштвеног, здравственог и материјалног живота упознаје и подмирује”.

¹¹ Исто... 228

¹² Поповић Лаза, О српском соколству (I, II, III), Српски соко, (1907/8): 1.

Приликом опште расправе о предлогу устава истакао се својим предлозима тада млади српски патриота, занесењак и песник Лаза Костић. Тражио је Лаза Костић „...да се уско гледиште одборско, о благостању и срећи нашега народа, прошири, те да се узме обзира и на материјално стање народа, а материјално стање има две стране, које му осигуравају добар опстанак а то су здравствена (санитетска) и привредна (економска), да, дакле Скупштина уједињене омладине српске предлаже она друштва и средства што ће служити, да се осигура и материјално стање нашег народа, а највише здравствено”. На основу овог иступа Лазе Костића, усвојен је у члану II Устава горњи став. Током дискусије предлагао је Јован Павловић да се уместо „здравственог” метне „телесног” у том ставу. При читању члана VI поменутог Устава, где стоји Уједињена омладина српска ради да постигне циљ своју: 1. Скупштином, 2. Штампом, 3. Јавним удруживањем, 4. Приређивањем друштвених забава у народном духу – предложио је опет Лаза Костић, да тачка 4. чл. VI гласи: 4. телесним вежбањем. Лаза Костић био је велики заговорник телесног вежбања, гимнастике и трчања, пре свега зато и не чуди његово не само интересовање већ и инсистирање да телесно вежбање буде један од циљева покрета. Ипак извештач Одбора, Гига Гершић, одговорио је на Лазино инсистирање да не увиђа зашто би се баш телесно вежбање посебице спомињало, кад се друге тако исто важне цели удруживања не спомињу појединце, тако да предлог Лазе Костића није прошао. Четврта омладинска скупштина одржана је у Великој Кикинди, а одвијала се под ведрим небом, у присуству 3 - 4000 људи из свих делова народа. На овој Скупштини био је и изасланик чешког Сокола Валериј Хибшман. Лаза Костић није седео скрштених руку. Он је 1872. године у Новом Саду покренуо оснивање Друштва за јачање, веслање и гашење ватре.¹³ Као председник овог друштва водио је послове десетине одборских и неколико скупштинских седница. Угарска влада је децембра 1873. године потврдила правила овога друштва са овом сврхом:

- а) Друштво се оснива да сваки члан друштва природним путем развије своју телесну снагу и тиме да се унапреди здравље, радна и продуктивна снага народа и грађанства;
- б) да тако основано и организовано друштво гашењем ватре осигурава иметак и живот грађана;

¹³ Лаза Костић је као љубитељ физичког вежбања, основао у Новом Саду 3. јула 1872. године и био председник Прве новосадске јачачке, ватрогасне и веслачке задруге. Циљ ове организације био је да се вежбањем чува здравље и развија воља за радом.

Види: *Енциклопедија Новог Сада*, 12 (Нови Сад, Прометеј, 1999), 33.

в) да се корисним и пријатним веслачким вежбама идеја удружења уопће унапреди. Име друштва је до краја било: Прво новосадско јачачко, веслачко и ватрогасно друштво.

Половином 1898. године изашао је у карловачком листу за књижевност и уметност „Бранково коло” чланак Тихомира Остојића „Видовданска слава у Раваници” и ту је у три тачке Остојић изнео своје виђење како треба да је слава видовданска:

Видовданска слава има у првом реду религијозан значај; треба да су истакнути историјски и традиционални моменти и како на Видовдан славимо успомену најидеалнијих јунака, треба видовданску славу у Равници да посветимо неговању народних врлина телесних и душевних. Сећајући се Кнеза Лазара, Милоша и осталих косовских јунака, треба да се негује јуначки дух и понос народни, а неговаће се најбоље ако се у долини врдничкој приреде гимнастичке утакмице са трчањем, скакањем, бацањем камена са рамена, народним играма.

„Тако би се испунило и развило оно што је можда некад гдегод и било, или и сад има на манастирским славама у несавршеном и примитивном облику, тако би се испунио сан оних који појетизирајући називају наше славе неком врстом Олимпијских игара.”¹⁴

На Видовдан исте године, у Раваници, био је договор како да се остваре мисли Остојићеве. Том приликом је изнесен образложени предлог о оснивању друштва, да се у народу развију религиозност, свест, јуначки дух и врлине. У 19 тачака састављена су и правила у којима је садржан рад и унутарња организација друштва. Друштво се називало „Друштво Св. кнеза Лазара”. Ово Друштво је истрајало само једну годину и угасило се.

Занимљиво је да се у првим српским гимназијама у Монархији, Карловачкој и Новосадској, уводи формално телесно вежбање 1891. и 1892. године чак са стручним учитељима.¹⁵

Повод за оснивање српског Соколства била је Омладинска скупштина, одржана у Карловцима 1903. године.

¹⁴ Остојић Тихомир, *Видовданска слава у Раваници*, Бранково коло, 22 (1898): 472-473.

¹⁵ Поповић Лаза, *О српском соколству (I, II, III)*, Српски соко, (1907/8): 3-4.

МЕТОД

Пошто је ово истраживање историјског карактера у њему је примењен *историјски метод*, при чему се посебна пажња посветила хеуристици, и сакупљању историјских извора који су сачувани у одговарајућим архивама.

Предмет истраживања је оснивање Соколског друштва „Српски соко“ из Сремских Карловаца 1904. године, односно његов настанак. *Циљ истраживања* би, дакле, био проналажење, прикупљање и сређивање чињеница и података о оснивању „Српског сокола“ у Сремским Карловцима 1904., односно утврђивања чињеница у вези са тим, применом одговарајућих научних метода, а пре свих историјског метода, јер је истраживање по свом карактеру историјско.

Циљ истраживања је:

- Да се релевантним, а примарним историјским изворима утврди почетак оснивања соколског друштва у Сремским Карловцима, као и околности у којима је настао;
- Да се утврди утицај оснивања соколског друштва у Сремским Карловцима на даљи развој соколства у Војводини, у периоду од 1904. године;

На тај начин овај рад је изванредан допринос проучавању историје физичке културе Србије тј. регије Војводине.

Хипотезе истраживања су:

На основу утврђеног предмета истраживања, као и циља и задатака истраживања постављене су следеће хипотезе:

- **X₁** - Соколство друштво у Сремским Карловцима настало је као резултат развоја словенског соколског покрета и било пансловенски оријентисано и искључивало сваку националну, верску и класну подвојеност, а што је у основи опредељивало соколство.
- **X₂** - Соколско друштво у Сремским Карловцима у моменту оснивања 1904. године следило је пут очувања националног идентитета словенског народа.
- **X₃** - Оснивање Соколског друштва у Сремским Карловцима није подржавано морално ни материјално од надлежних државних власти.

- **X₄** - Теорија, идеологија и методика, приликом оснивања соколског друштва у Сремским Карловцима, били су утемељени на стручним и научним сазнањима о Соколству, и додирних наука: физиологије, анатомије, хигијене, педагогије и психологије.
- **X₅** – Соколско друштво у Сремским Карловцима у моменту оснивања 1904., имало је позитивни допринос Српске православне Цркве и Патријарха Георгије Бранковић на оснивање соколског друштва у Сремским Карловцима.

РЕЗУЛТАТИ

На основу резултата добијених у оквиру овога истраживања могу се изнети следећи закључци:

Истраживање оснивања Соколског друштва „Српски соко” из Сремских Карловаца 1904. године, у најширем смислу су званични почеци, настанка и развоја соколског покрета на територији данашње Војводине. Установљено је, да је основну оријентацију у истраживању чинило трагање за оснивањем соколског друштва, односно његовог настанка. На основу опсежног прегледа досадашњих истраживања, те конструисаног теоријског модела истраживања, изведени су следећи основни циљеви истраживања: утврђен је почетак настанка и оснивања соколског друштва у Сремским Карловцима, 1904. године.

На основу постављених основних циљева, проистекли су и посебни циљеви на основу којих је закључено: Утврђени су историјски, друштвено-политички и културни, као и материјални услови, у којима је настало соколско друштво;

Након проучених и систематизованих података, о почецима соколског друштва, те након критичког осврта на изворе истраживања, приступило се презентацији утврђених резултата истраживања. На основу предмета и циљева истраживања, добијени резултати сумирани су у складу са постављеним хипотезама, а констатовано је следеће: Да је соколство друштво у Сремски Карловци као резултат развоја соколског покрета словенских народа; да је пансловенски оријентисано и искључивало сваку националну, верску и класну подвојеност, а што је у основи опредељивало соколство словенских народа, односно, да се хипотеза (X₁) прихвата; да је соколско друштво Сремски Карловци следило пут очувања националног идентитета словенског народа; да се хипотеза (X₂) прихвата; да оснивање Соколског друштва Сремски Карловци није подржавано, у материјалном и

моралном погледу од стране надлежних државних и просветних органа, односно, да се хипотеза (X₃) прихвата; да је теорија, идеологија и методика, приликом оснивања соколског друштва у Сремским Карловцима, била утемељена на стручним и научним сазнањима о Соколству, и додирних наука: физиологије, анатомије, хигијене, педагогије и психологије, односно, да се хипотеза (X₄) прихвата; да је Соколско друштво у Сремским Карловцима у моменту оснивања 1904., имало је позитивни допринос Српске православне Цркве и Патријарха Георгије Бранковић на оснивање соколског друштва у Сремским Карловцима, односно, да се хипотеза (X₅) прихвата.

Општи закључак истраживања, огледа се у идентификацији оснивања тј. почетака и настанка соколског друштва Сремски Карловци. Тј. идентификацији оснивања најзначајнијег центара соколског покрета. Тиме се, по први пут код нас, шире осветљава феномен настанка, тј. оснивања соколског друштва Сремски Карловци, у томе је уткана основна теоретска вредност овог рада.

Већина досадашњих истраживања оснивања соколског друштва Сремских Карловаца, кроз најчешће монографске студије соколског друштва, као таква биле су фокусиране најчешће на општем приступу.

Закључак и чињеница да је соколско друштво, у свом оснивању, по садржини идеја држао корак са светским соколским покретом, све ово говори нам да је на подручју Војводине, пре више од једног века, схваћена важност соколског покрета, пре свега као феномена здравља, а потом као феномена очувања културе и цивилизацијског нивоа словенских народа.

ДИСКУСИЈА

Један од циљева овог рада је да се сублимира историјска грађа и представи ирој стручној јавности као део историје физичке културе у Србији, област Војводине. У томе се на крају и успело.

Дакле, повод за оснивање српског Соколства била је Омладинска скупштина, одржана у Карловцима 1903. године. На Омладинској Скупштини, одржаној у Карловцима 21. и 22. септембра 1903. године, донета је, између осталог, одлука да се покрене лист Српске Омладине „Омладински гласник“ чији је уређивачки одбор био формално у Бечу а у ствари у Сремским Карловцима где је и штампан у „Српској манастирској штампарији“. Уредник гласника био је Никола Максимовић а „десна рука“ Стеван Симеоновић Чокић, потоњи адвокат, дугогодишњи јавни и политички радник и соколски старешина. У уводној речи првог броја

„Гласника”, који се појавио већ у јануару 1904. године, исказан је програм као и проблеми који су били присутни у Српској омладини са почетка 20-ог века: „Има томе неколико деценија, како је у круговима српске омладине зацарило мртвило. Онда, где треба да буја живот, снага и рад, онде, где треба да се предњачи у родољубљу, пожртвовању и одушевљењу, онде је све било утонуло у страховитом немару и нераду. Читави нараштаји српског народа трајали су најлепше своје дане, омладинско време, без идеја, без полета. Овај апатични дух који је толико година вејао кроз редове омладине, стварао је од ње понајвише неспремне, несређене људе и равнодушне готоване. Овај дух је учинио, да закржљави многи таленат и да се уништи у заметку своме многа радна снага.”¹⁶ Као што видимо ни данас након више од сто година овим закључцима не би се имало шта одузети. На збору или скупштини Српске уједињене омладине у Карловцима учествовало је око 120 омладинаца из готово свих крајева српства, којом приликом су усвојене и неколике резолуције. Овај догађај наишао је на велики одјек па су стигле и прве реакције и подршка виђенијих Срба. Тако др Милан Савић пише: „Моје је уверење, да се омладина, пре свега, никако не меша у политику; С том прљавом мадамом имаће у доцнијем животу, најалост, и сувише посла. Према том треба омладина да се клони сваке партије. Омладина треба да негује идеале за практични живот. Сваки треба да се интересује у првом реду за своју струку, затим за све, што је лепо и корисно, као: књижевност, уметност, гимнастика, мачевање итд. Најпосле, додаје Савић, не треба заборавити ни забављање ни весеље.”¹⁷ Српској омладини из Минхена, 17. децембра 1903. године, шаљњ речи подршке и Јован Скерлић и пише, имеђу осталог: „Ко хоће друге да реформише, треба и сам да буде реформисан. Народ, коме се ви обраћате, има пуно право, да вам одговори: „Врачу исцели се сам!”; колико је лепих покушаја, наставља Скерлић и мисли пропало или бар одложено због слабих и недостојних људи, који су их заступали! И зато онај, који воли своју идеју, онај који поштује себе и мисли да поносито живот проведе, треба да учини све могуће напоре да развије свој унутрашњи живот, да васпита своју вољу, да заузда прохтеве и нагоне, који почивају на дну срца свакога човека, да завлада собом, и он заповеда приликама а не прилике њему. Само такав човек, који организује себе, који постане потпун господар своје воље, у стању је да учини нешто.” Тада млади и популарни Карловачки градски лекар, син угледног гимназијског професора Стевана Лазића, др Лаза Поповић није директно узео учешћа на Омладинској скупштини у Сремским Карловцима али је

¹⁶ Максимовић Никола, *Прва реч*, Омладински Гласник, (1904): 1-2.

¹⁷ Савић Милан, *Писмо*, Омладински Гласник, (1904), 1-2.

био у живој и активној вези са догађајима и некако из прикрајка сагледао стање и неке њихове жеље је добро чуо и разумео, као и речи Савића и Скерлића.¹⁸ Одмах, следеће 1904. године, основан је Српски соко у Карловцима. Они који су били омладински скупштинари, били су уједно и први чланови соколски. Одмах за првим друштвом у Карловцима основана је Прва соколска жупа Фрушкогорска.¹⁹

Соколски покрет код Срба отпочео је формално 1904. године. Одмах на почетку истакнута је битна његова ознака која је гласила: образовање појединаца – друштвена организација. Соколски покрет никао је, видели смо, у омладинским круговима, посебно у Карловцима. Још пре него што је Хрватско – славенска влада потврдила правила Српског сокола и тако им дала право јавног рада 24. марта 1904. године, извршена је једна дуга претходна успешна припрема, пре свега међу српског омладином.²⁰

У Карловцима крајем XIX и почетком XX века излази неколико значајних листова и часописа који су имали част целом српству, на првом месту лист за књижевност „Бранково коло, на чијем је челу као оснивач, власник и уредник био књижевник и професор Карловачке гимназије Павле Марковић Адамов са својом редакцијом и значајним кругом сарадника. Да поменемо само неке од њих: Алекса Шантић, Јован Дучић, Јован Живановић, Стеван Сремац, Сима Матавуљ, Јован Јовановић Змај, Борислав Станковић, Светозар Ђоровић, Осман Ђикић, Драгутин Ј. Илић, Коста Трифковић, Димитрије Руварац, Милета Јакшић, па све до поменутог Тихомира Остојића, сви ови ствараоци и национални прегаоци подржавали су листом активности и напоре својих суграђанина др Лазе Поповића, Николе Максимовића и будућег директора Карловачке гимназије Мике Јаковљевића, затим знаменитог правника, политичара и јавног радника др Стевана Симеонића – Чокића. Излази овде одличан лист „Српски сион” око кога се окупља врх тадашњих српских теолога и историчара које предводе браћа Иларион и Димитрије Руварац. Велики је број свештеника и лица из црквених кругова као што је између осталих Јован Јеремић, Сава Петковић, Јован Живковић и поп Гига Јовић, као и Илија Добродолац – благајник, који ће се активно укључити у Српске соколе. Значајно је да је црква, тада на челу са патријархом Георгијем Бранковићем, који је био патрон Карловачке гимназије и богословије, дала значајну материјалну и моралну подршку овом, могли бисмо рећи, националном пројекту, јер као што смо објаснили у претходном делу текста, Соколство није било само фискултурно друштво

¹⁸ Скерлић Јован, *Пре но што се почне посао...*, Омладински Гласник, (1904): 5-11

¹⁹ Брозовић Анте, *Српско соколство*, Соколски зборник, (1934): 209 – 210.

²⁰ Душан Богуновић, *Соколске речи др Лазе Поповића*, (Загреб, 1925), 66.

већ снажна национална и просветна организација са јасно одређеним циљевима на ослобађању, уједињењу и развијању свих словенских народа. Наравно да су неки од основних циљева били прикривени, али не и непознати тадашњим аустријским обавештајним и полицијским службама. Они су имали политику да знајући ко су чланови Сокола истовремено знају и ко су потенцијални непријатељи монархије, и у складу са тим трудили су се здушно да цео покрет држе под будним оком. Прво и једино могуће место у том тренутку за оснивање Сокола били су Карловци, тада средиште интелигенције и национални прегатоци који су били патриотски свесни, а уз то постојао је велики број ђака који овде уче богословију и гимназију са целог простора монархије. Били су то добри услови за ширење идеја соколства, и то је показаће се био пун погодак и велики успех др Лазе Поповића и његових сарадника. Интересантан је запис оставила у својим „Сећањима“ наша знаменита суграђанка, професорка Карловачке гимназије, Теодора Мајица Петровић:

„Није ми било ни пуних шест година када је у Карловцима основан први Српски соко, односно: Соколска жупа фрушкогорска. Основао ју је познати лекар и културни радник у Карловцима, др Лаза Поповић, уз помоћ чешких пионира соколства и по њихову узор. Сва омладина карловачка: ђаци основне школе, гимназије и богословије, изван број сељачке, трговачке и занатлијске омладине, одмах су се учланили у Соко. У првим деценијама свога опстанка Соко је био искључиво гимнастичко друштво, није се бавио локалном политиком и у њему није било ни трунке шовинизма и ускогрудости.

Слика 1: др Лаза Поповић²¹

Био је у пуном смислу речи југословенски оријентисан, а нагињао је и општесловенском споразумевању и одржавао је тесну везу са чешким и словачким, а такође и са бугарским соколским друштвом. Носио је додуше назив Српски соко, али су у њега били учлањени и многи напредни Хрвати, међу којима је био већ поменути учитељ Пучке школе у Карловцима, Златко Сонтаг. Он је био и функционер у управи Сокола у Карловцима, а био је и вежбач, јер су се тада и људи средњих година почели бавити гимнастиком и свом душом су прионули уз идеју соколства.

²¹ Архив Српске академије наука и уметности, Сремски Карловци, 1904-1905./201 I.

Улога карловачког Сокола била је увек у свему позитивна. „Напредан и широкогруд, патријарх Георгије Бранковић одмах је схватио у чему је значај соколства, па је карловачком друштву Српски соко поклатио велику зграду у Доњем крају са огромним двориштем, да би се у том дворишту назидео соколски дом.”²² То је било имање некада врло познатог карловачког грађанина (и градоначелника Стевана Ристића). Немајући довољно средстава за тако крупан подухват, Соко се у тај мах задовољио нечим много скромнијим (зграда Ристићева са двориштем дошла је касније у власништво породице Живановић). Закупио је за свој дом и читаоницу, малу зграду на углу данашње Стражиловачке улице. Та зграда и данас постоји, само донекле измењена. Не сећам се добро, али мислим да на фасади те куће, окренутој Лењиновој улици, некад није било врата. Ми смо бар увек у Дом улазили кроз капију са леве стране куће, из Стражиловачке улице. Две собе су у тој згради служиле као читаонице. На дугачким столовима, који су заузимали цео простор тих соба, налазили су се многобројни часописи, књиге, брошуре, часописи са илустрацијама, који су се односили на физичку културу и код нас и у другим државама. Та Соколска читаоница била је цео дан отворена за своје чланове и госте. И ми, тадања карловачка деца, кроз рад у Соколу и кроз његову читаоницу ступили смо, ако се тако може рећи, у јавни живот Карловаца.

Морам поменути да су Соколу пришли и сви чланови породице Шуваковић у Карловцима: Стева и Паја, тада још богослови, као и њихове сестре, Софија и Анђа. Сви четворо су били соколски предњаци и увек спремни у сваком погледу жртвовати се за соколску идеју. Они су учили вежбама и многе младе генерације Сокола и тим донекле пореметили ток свог сопственог живота, жртвујући се за соколску идеологију. И многи други тадањи карловачки богослови пришли су соколству, што неким клерикалним круговима, који нису разумели, па зато нису ни прихватили соколску идеологију, није било по вољи. Међутим, баш та идеологија утицала је на богослове у позитивном смислу. Стекли су критички поглед на свет и заузели оштар став према клерикализму и шовинизму, који су са соколством били неспојиви.

Запамтила сам неке од тих богослова, неке по имену и презимену, а неке само по презимену. То су били: Стеван Санадер, Сима Гајић и Тима Рајић, а затим још и Купусаревић, Родић и Рунић. Тима Рајић је уједно и историчар соколства, а Стева Шуваковић, доцније парох у Земуну, пришао је ослободилачком покрету и његова је кћи погинула у народноослободилачкој борби.

²² Димић, Жарко, „Споменица Карловачког сокола 1904-2014.”, (Нови Сад, Мало историјско друштво Нови Сад, 2014), 34-35.

Душа Сокола у Карловцима био је др Лаза Поповић. Не нагињем томе да величам некога који то не заслужује, нити волим идолопоклонство, али овде морам рећи да се такав човек, какав је био др Лаза Поповић (сви су га овде звали само по имену), није све досад у Карловцима, ни далеко изван њих, поново родио. Био је популаран и омладина га је безгранично обожавала. После сваке јавне соколске вежбе у Карловцима, на рукама га је носила у варош, непрекидно скандирајући: „Живео нам староста, староста, староста ...”, јер је др Лаза дуги низ година био и старешина карловачког Сокола.

Кроз Карловце се годинама орила химна Прве соколске жупе Фрушкогорске, коју овде наводим, јер је многи не знају:

Малена је Фрушка гора,
Ал` је дика роду свом.
Вије с` српска тробојница
На калпаку соколском.
Ма био тежак, далек пут,
То соколи не жале труд.
Напред са снагом соколском
За мили род и дом.

Не знам више ко је био творац ове не нарочито успеле химне за коју би се можда могло тврдити да одише чисто српским духом, што није никако била ни намера њена творца, ни намера Сокола, нити ју је ико тада као такву схватио. Уосталом, познато ми је да се др Лаза био обратио свом имењаку, Лази Костићу, приликом оснивања Српског сокола, да за ово друштво, као познати поклоник физичке културе, испева химну. У писму којим је Лаза Костић одговорио Лази Поповићу, између осталог, писало је: „Нажалост, ви ми се касно обраћате, јер ја више нисам способан да испевам химну за вас, јер више нисам *соко*, већ стара очерупана *орлушина*.” То му се само тако тренутно учинило, још како ће се способан показати стварајући више година касније своју „лабудову песму” *Santa Maria ...*

Др Лаза је скупо платио своје одушевљење за соколство: био је један од првих Срба Карловчана затворених за време срамног Велеиздајничког процеса.”²³

Приликом оснивања Српског сокола у Карловцима у једном дану уписало се 90 чланова, а од тога је више од трећине било извршних или активних чланова. Осетио се тада јак покрет омладине ђачке и богословске у

²³ Теодора Петровић, *Сећања*, (Нови Сад, Матица српска, 1981), 53 – 55.

Карловцима. Већ тада појављују се снажне паролe, као што је узвик: „За српског Сокола треба живети и умрети!”²⁴

Како је дошло до оснивања Српског сокола у Сремским Карловцима објаснио је једном приликом његов оснивач др Лаза Поповић у соколској Велеиздајничкој парници најтачније:

„Године 1903. одржала је српска академска омладина у Срем. Карловцима једну скупштину која је међу омладином у Карловцима оставила неку узбуђеност за радом. Ја сам тада био лекар у Срем. Карловцима. Био сам додуше као свршен човек одељен од омладине која је хтела нешто основати, али сам био повучен у њихов рад, те сам постао и средиштем. Хтели су основати какво мачевалачко друштво, ногометно друштво или нешто слично. У тражењу те форме послужио је један случај. У Карловцима био је, наиме, један Чех, Јосиф Краус, којега сам ја лечио и, разговарајући о идејама омладине, рекао је он како би добро било да се оснује једно соколско друштво. Ја сам рекао Краусу да пише своме брату, вођи Сокола у Кутној Хори у Чешкој, за упуте. Исти пошаље поруку и чешка правила. Од загребачког Хрватског сокола затражили смо, такође, правила. Затим смо се састали, саставили правило, послали Влади итд.... изабрали затим одбор, и тако је настао Српски соко у Карловцима.”²⁵

Присутно је мишљење савременика да је оснивање Српског сокола трајни и главни успех Омладинске скупштине од 1903. године. Историчари соколства указују да је почетак соколског рада у Карловцима ишао тешко. Омладинци који су Соколе оснивали, оних првих 90 одушевљених, осим малобројних Карловчана, разишли су се по високим школама, а др Лаза Поповић је у први мах остао скоро сам, са мирним и старијим грађанима карловачким, честитим нашим „пургерима”; и међу њима неколико националних романтичара прошле омладинске генерације, којима је соколска идеологија била тада још махом непозната, туђа и делом, чак и неприступачна”²⁶. За овакво стање неки су кривили стање у Карловцима, које су дефинисали на следећи начин: „Стари Карловци, седиште патријарха и родољубивих имућних занатлија и трговаца, који су некад основали своју Гимназију и оставили многе фондове и задужбине, полако су изумирали. Трговина је већ давно прешла у Нови Сад, он је губио светлост; остала је још само стара Гимназија и Богословија с неколико добрих професора, и што је главно, са ђацима из свих српских крајева. Ређали су се све ређе, стари црквени сабори с празним парадама и дуготрајним свађама. Честити Паја

²⁴ Душан Богуновић, *Соколске речи др Лазе Поповића*, (Загреб, 1925), 56 – 57.

²⁵ Брозовић Анте, *Српско соколство*, (1934): 135 – 136.

²⁶ Исто..., 137.

Марковић Адамов, са својим „Бранковим колом“ изгледао је некако закаснео и залутао у ову мртву средину. Романтика је лежала на умору и свемоћни арбитар Скерлић прогласио је Карловце за обичан „прњавор“ Његове светости...²⁷. Писац ових редова наставља даље: „време је било незгодно за ма какву нову и снажну акцију карловачких грађана: старији су се пре времена уморили, млади још нису пристигли. Уз то још једно бесмислено и шупље партизанство на све стране, борба радикала и либерала који су се смртно мрзели и гањали, ваљда само зато јер нису могли изнаћи у чему да се разликују. У таквим приликама одзив карловачког грађанства при оснивању Сокола није могао бити ни јак ни жив; градска, црквеноопштинска и гимназијска управа биле су од реда неповерљиве и чак непредусретљиве према некаквом „турнерском друштву“. Соко није могао да ради у гимнастичкој сали Карловачке гимназије ни после више молби; друштво је почело одмах с почетка куњати, био је сав изглед да ће угинути као и толика друга пре њега.“ Аутор овог текста истина неауторизованог, делимично је у неким деловима у праву, али да подсетимо и утврдимо да већим делом није препознао и видео да Карловци јесу стагнирали у односу на суседни Нови Сад у индустрији и трговини. Тамо су Матица и Српско народно позориште, али у Карловцима су људи који, као Адамов, о свом трошку издају најбољи српски књижевни лист до појаве Српског књижевног гласника, који се „кочопери“ у слободној Србији са огромном публиком у односу на „малене“ Карловце. Овде је рођен, живи и ради др Лаза Поповић, Никола Максимовић, Милан Теодоровић, Душан Котур, Ђорђе Ракић, др Богдан Пауковић и други, а људи чине градове и носе идеје. И Српски соко се оснива у таквим Карловцима „где је Паја Марковић Адамов са својим „Бранковим колом“ изгледао некако занесено и залутао у ову мртву средину.“ Није баш тако, велик је број деце синова, тих како каже карловачких „пургера“, „пропалих“ трговаца, свештеника и интелектуалаца који се школују у Бечу, Пожуну, Пешти, зато су одсутни, нису активни у животу својих Карловаца, али писма и дописнице стално су на путу, воле своје Карловце, активни су, на пример, у „Српској зори“ и „Српској трговачкој омладини“ у Бечу, и то је корист свеопштем српству.

Патријарх Георгије Бранковић је један од имућнијих људи у монархији и располаже великим средствима, mudar и штедљив, гради у Карловцима али и широм Митрополије, и помаже „Бранково коло“, „Српски сион“, помаже Српском соколу, модернизује Карловачку гимназију, подиже и обнавља школе, бори се против уније, помаже српске ђаке, он је у односу на политички гнев његових савременика радикала и либерала напредан, док

²⁷ Споменница Карловачког сокола 1904 – 1929, (Сремски Карловци, Соколско друштво Сремски Карловци, 1929), 8.

они жуде за новцем из црквено - народних фондова. У Карловцима од Благовештенског сабора (1861) сматрају историчари отпочиње парламентаризам у српском народу, овде у Карловцима, истина на штету Срба у католичкој монархији, где се одвијају сукоби, свађе и увреде, али то је, рекли бисмо, „демократија”. Свемоћни Скерлић из слободне Србије, где се на један непримерен и ружан начин десила промена на српском престолу (1903) проглашава Карловце за обичан „прђавор Његове светости“, али нема кога да упореди са Његовом светости из своје ближе околине. „Велики“ Скерлић још увек тих година са нескривеном љубомором у српској престоници прелистава странице „романтичарског” Бранковог кола.

Карловачки Соко је већ на почетку свога постојања ступио у живе везе са чешким, хрватским и словеначким Соколима. Вођа и оснивач Сокола др Лаза Поповић са огромним ентузијазмом почео је писати и пропагирати соколске идеје у својим чланцима које је објављивао у листовима као што су: „Омладински гласник”, „Браник”, „Србобран”. При крају 1904. године имамо и прве резултате ових активности – основан је Српски соко у Вуковару²⁸. Покренуо је, др Лаза Поповић, са својим оданим сарадницима Николом Максимовићем, Миланом Теодоровићем и другима врло жив рад на оснивању соколских друштава по другим местима широм Монархије. За кратко време, поред Вуковара, основана су Соколска друштва у Сремској Митровици, Земуну, Руми, Загребу, Винковцима, Кореници, Осеку, Шиду, Грачацу, Двору, Новој Градишци, Новом Саду итд. Само за прве две године постојања Друштва у Сремским Карловцима, из овог епицентра соколске идеје и мисли, основано је око 30 српских соколских друштава, за даље две године још 30, а за треће две године још 40 нових друштава, тако да је кроз непуних седам година основано, одавде из Карловаца и помоћу Карловаца око 100 српских соколских друштава у Аустроугарској монархији. Сва та друштва признају Карловачки Соко за своје средиште и матицу соколског рада. Заузимањем Лазе Поповића, удружују се ова друштва у жупе: Фрушкогорску, Крајишку, Босанско-Херцеговачку и Приморску, тако да је до краја 1910. године цело Српско Соколство организовано из Карловаца, у један моћан национални покрет и једну снажну целину²⁹. Занимљиви су и закључци изнесени у оптужници краљевског државног одвјетништва у Загребу против Сокола Милана Теодоровића од 29. октобра 1915. године. „Српско Соколство у Војводини делило је судбину осталог јужнословенског соколства. Основано иницијативом Лазе Поповића и Милана Теодоровића у Сремским Карловцима 1904. године, заговарало је потпуно уједињење свих српских соколских удружења у Монархији са оним у Краљевини Србији.

²⁸ Исто ..., 9.

²⁹ Костић Милан, *Карловци*, (Фрушка Гора, Сремски Карловци - Нови Сад, 1930): 29-30.

Војвођански Соколи су вршили агитацију у правцу Великосрпске пропаганде, на састанцима, седницама, слетовима српских соколских друштава у Војводини, Босни и Краљевини Србији, те непосредним дружењем са водећим личностима српских соколских удружења у Србији. Соколи Краљевине Србије стајали су под надзором Народне Одбране, а имали су задатак да окупљају соколске чланове и да их спремају за рат против Аустро-Угарске Монархије³⁰. Тако да закључак да: „најважније искуство Сокола у првој години живота био је осећај да он, иако тада једини у Српству, није неки „синак тужни без игде икога”, него члан једне моћне и огромне словенске Соколске породице. Убрзо стиже потврда овог става. Словенци су карловачке Соколе, одмах по оснивању, позвали на Други словенски слет у Љубљану, а хрватски Соколи у Вараждин, а затим у Карловац на своје честе промотивне јавне вежбе, освећење заставе и сл. Ово су били све бројнији докази соколске солидарности, који су будили соколски дух пре свега код младих карловачких сокола. Значајан је рад на популаризацији и афирмацији соколства, тада професора Новосадске гимназије, Тихомира Остојића, који наставља да агитује и који издаје свеску својих чланака о гимнастици и посвећује је Српским соколима у Сремским Карловцима. Поред значаја физичког вежбања, Остојић отвара једну другу, истина стално присутну страну соколства, а то је Видовдан, као један од најзначајнијих датума српске историје. Он се залаже за реформу и нову улогу Видовданске славе у Раваници (Врднику), где су тада почивале мошти косовског јунака Св. кнеза Лазара Хребелјановића. Национална осећања и витешки дух, за који се залагао Остојић, одмах су прихваћени од стране карловачких Сокола и они организују о Видовдану 1906. године први српски Видовдански слет у Раваници, с јавном вежбом и утакмицом у јуначким играма. Све је то у почетку изгледало прилично скромно. Укупно је учествовало три друштва са око стотину вежбача, али сами догађаји наилазе на значајан одјек у народу. Истовремено у Карловцима се појављују активности окренуте пре свега широј карловачкој јавности. Градском поглаварству у Карловцима упућен је 8. јуна 1907. године следећи допис: „Част нам је пријавити да ће „Српски соко” у Карловцима у недељу 27. маја (9. јуна) 1907, у 5 сати после подне, у Дворској башти приредити јавну соколску вежбу, а истог дана увече у 8^{1/2} сати у просторијама Српске читаонице игранку. Молимо славно градско поглаварство да ову пријаву на знање узети благоизволи. За Управни одбор Српског сокола у Карловцима: у потпису за старешину Илија Добродолац (благајник С. С.)“ Разлог овом програму, између осталог, дефинисан је у штампаној позивници која се налази у прилогу захтева, где стоји да се јавна соколска вежба приређује у

³⁰ Никола Жутић, *Соколи и идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије*, (Београд, Агротрејд, 1991.), 8.

корист путовања на V чешки свесоколски слет у Прагу, у недељу 27. маја (9. јуна). Уз обавештење за игранку која се одржава истог дана увече у Српској читаоници стоји и распоред јавне вежбе: просте вежбе за III Српски Соколски Слет 1907.; вежбе на справама, вежбе са заставицама, вежбе са штаповима, пирамиде са справама и без справа.

Вежбе ће се, вели организатор, „извађати“ уз пратњу музике. Цена улазница по особи за једну вежбу 1 круна, за игранку 1 круна. На крају је наглашено да се добровољни прилози примају са захвалношћу, те ће се и у новинама објавити. Отварање тада прелепе и пажљиво уређене Дворске баште предвиђено је за 4 сата после подне.³¹ Овим примером видимо да су се карловачки Соколи довијали на разне начине да обезбеде потребна средства за свој рад.

Да се за тренутак вратимо на Видовдан, тај велики празник у српској традицији, али и догађај који ће бити темељ сваке политичке акције и мисли до завршетка, испрва балканских, а потом и Првог светског рата, мисија Св. кнеза Лазара и косовских јунака, као да никада неће стати или ишчилити из свести српског народа. Зато се ова „веза Видовдана и Соколства“ није више раскидала. Сваке године (осим 1908.) одржавани су у Раваници Видовдански слетови, све до Првог светског рата, и на тим слетовима су „Соколови и народ постојали једном целином, једним бићем.“³²

ЛИТЕРАТУРА

1. Архив Српске академије наука и уметности Сремски Карловци, АСАНУК ФКМ, бр. 2929/1907., 1904-1905./201 I.
2. Богуновић, Душан. Соколске речи др Лазе Поповића, Загреб, 1925, 45.
3. Брозовић, Анте. „Соколство у Црној Гори“, Соколски зборник, (1930): 209 – 211.
4. Брозовић, Анте. „Српско соколство“, Соколски зборник, (1930): 209 – 211.
5. Димић, Жарко, Споменица Карловачког сокола 1904-2014., Нови Сад, Мало историјско друштво Нови Сад, 2014.
6. Енгелберт Гангл. „Тиршово соколство“, Соколски зборник, (1934): 11 – 14.
7. Жутић, Никола, Соколи и идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије, Београд, Агротрејд, 1991.
8. Костић, Милан. „Карловци“, Сремски Карловци – Нови Сад, Фрушка Гора – друштво за унапређење туризма, 1930.
9. Максимовић, Никола „Прва реч“, „Омладински Гласник“, Беч – Сремски Карловци, (1904): 1 – 2.

³¹ АСАНУК ФКМ, бр. 2929/1907.

³² Брозовић Анте, *Српско соколство*, (1934): 139.

10. Остојић, Тихомир, „Видовданска слава у Раваници”, Бранково коло, 1898.
11. Петровић, Коста. „Историја Карловачке гимназије”, Матица српска, Нови Сад, 1951, 170.
12. Петровић, Теодора. „Сећања”, Матица српска, Нови Сад, 1981.
13. Поповић, Лаза. „О српском соколству (I, II, III)”, Српски соко, (1907/8): 1.
14. Савић, Милан. „Писмо”, Омладински Гласник, Беч–Сремски Карловци, (1904): 1.
15. Скерлић, Јован. „Пре но што се почне посао”, Омладински Гласник, Беч – Сремски Карловци, 1904, 5 – 11.
16. „Споменица Карловачког сокола 1904 – 1929”, Сремски Карловци, Соколско друштво Сремски Карловци, 1929.
17. Шешум, Велимир, „Соколски покрет Војводине од 1869 до 1945. године”. Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Факултет спорта и физичког васпитања, 2014.

ZAKLADANIE SRBSKÉHO SOKOLA V SRIEMSKYCH KARLOVCIACH 1904.

REZIMÉ

V úvodnej časti práce predstavili sme krátke dejiny sokolstva u Slovanov, tiež aj to, čo predchádzalo a rozvoj idey sokolstva u Srbov. Vplyv Zhromaždenia Mladých Srbska, ktoré sa uskutočnilo v Karlovciach v roku 1903 s cieľom rozvoja sokolstva. Túžby a zámery Mladých Srbska a zapájanie karlovského fyzika dr. Lazu Popovića pri zakladaní prvého Sokolského spolku v Karlovciach, v roku 1904. Vplyv a význam prvého Sokolského spolku pre rozvoj sokolstva u Srbov.

Predmetom výskumu je zakladanie Sokolského spolku „Srbský sokol“ zo Srijemských Karlovciach v roku 1904, teda jeho zjav, Cieľom výskumu by teda bolo nachádzanie, zhŕňanie a usporiadanie faktov a údajov o zakladaní „Srbského sokola“ v Srijemských Karlovciach 1904., čiže potvrdzovanie súvisiacich faktov, použitím zodpovedajúcich vedeckých metód, predovšetkým historických metód, lebo samotný výskum má historický charakter.

Výsledky práce sú zobrazené vo forme konečných úvah alebo konštatácií, všetky získané výsledky sú zhrnuté podľa zložiek použitého teoretického modelu, a to sú začiatky tohto spolku v roku 1904.

V diskusii sa kritizujú skúmané a interpretované historické fakty pri vysvetľovaní zakladania „Srbského sokola“ v Srijemských Karlovciach 1904.

Kľúčové slová: Sokolský spolok, Srijemske Karlovce, dr. Miroslav Tirš, Laza Kostić, Zhromaždenie mladých, dr. Laza Popović.